

mesi bu yönetimi sona erdirdi (1888). Bundan sonra bölge dört muhafızlık şeklinde idare edilmeye başlandı.

Habeş eyaletinin iki önemli limanı olan Masava' ve Sevâkin birer muhafızlık olarak teşkilâtlandırılıp Mısır'a bağlandı. Bu tarihlerde İngiltere, İtalya'nın dikkatini Avrupa'dan Zeyla' ve civarına çekmeye çalışıyordu. Kızıldeniz sahillerinde İtalya'ya yer verilmesinin Mısır için korkulacak bir şey olmadığını Mısırlı idarecilere de inandırmıştı. İtalya, İngiltere'nin de desteğiyle 1884'te Assab'ı, 1885'te Osmanlı bayrağının dalgalandığı ve Mısır askerinin de bulunduğu Masava'ı ele geçirdi. Osmanlı Devleti'nin protestosu üzerine işgalin geçici olduğunu açıkladı. Bölgede önce Mısır-İtalyan ortak idaresi kuruldu ve buraya Mısırlı bir vali tayin edildi. Fakat bu ortak idare çok kısa sürdü. Zamanın uygun olduğu anlaşılınca İngiltere Sudan'da, İtalya da Kızıldeniz'in Habeşistan sahillerinde himaye idaresi kurdular (1888). İtalya'yı Nil'in kaynaklarından ve Sudan'dan uzak tutmaya çalışan İngiltere onu Somali'ye doğru genişlemesi için teşvik ediyordu. İtalya da 1893'ten itibaren Kızıldeniz ve Hint Okyanusu sahillerinde Re'süasir burnuna kadar bir himaye bölgesi oluşturdu. İngiltere Sudan ve Mısır'a yerleşirken İtalya da bugünkü Eritre, Cibuti ve Somali bölgelerine yerleşti. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti diplomatik yönden protesto etmekten başka bir şey yapamadı. Bununla beraber durumu hiçbir zaman kabul etmedi. Mısır, Sudan ve Kızıldeniz sahillerinin hukuken kendisine ait olduğunu her vesileyle dile getirdi. Bu arada Sudan'da İngiliz yönetimine karşı Mehdi Muhammed Ahmed'in, Somali'de İtalyan yönetimine karşı Mehdi Muhammed b. Abdullah Hasan'ın yönettikleri direniş hareketleri ortaya çıktı. Dinî temele dayalı bu direniş hareketleri başarıya ulaşamamakla birlikte dikkat çekici bir mücadelenin başlangıcını oluşturdu. Bölgede yaşayan müslümanlar, sömürgeci devletlerin baskıları karşısında bir ümit ışığı olarak hep Osmanlı Devleti'ni beklediler. Osmanlılar da hiçbir zaman onları unutmadılar. Nitekim bundan sonra I. Dünya Savaşı yıllarında Habeşistan ile sıkı münasebetler kurdular. Osmanlılar, Sevâkin'den Somali'ye kadar Kızıldeniz'in batı sahilini kendilerine bağlı topraklar olarak kabul ediyorlardı. Hatta iyi münasebetler çerçevesinde, deniz sahilinde Zeyla' ile Belhar arasında bir yerle Harar vilâyetinin doğu sınırından sahile

kadar 120 km. uzunluğunda, 40-50 km. genişliğindeki bölgenin Habeşistan'a verilmesi kararlaştırılmıştı. 1917'de ise bu münasebetler tamamen kesildi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 5, s. 536; nr. 7, s. 72, 550; nr. 14, s. 663; nr. 24, s. 301; nr. 42, s. 179, hk. 326; nr. 47, s. 326; nr. 48, s. 2, 5, 209, hk. 585; nr. 112, s. 37; BA, KK, Ruûs, nr. 74, s. 563; nr. 213, s. 212; nr. 214, s. 13, 24; nr. 222, s. 17; nr. 224, s. 41; nr. 236, s. 188; nr. 239, s. 121; BA, *Mısır İradeleri*, nr. 791, Lef, 1, 5, 13, 25; nr. 1218; nr. 1327; nr. 1337, Lef, 3, 4; nr. 1386, Lef, 4; BA, *Mısır Mühimmesi*, nr. 1, s. 63-65; BA, *Nâme-i Hümâyün Defterleri*, nr. 5, s. 369-370; BA, *YEE*, Ks. 39, nr. 2130, Zrf. 129/118; BA, İbnülemin-Dahiliye, nr. 2695; BA, İrade-Hariciye, 15 Rebiülevvel 1330; Asafî, *Şecâatnâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6043, vr. 34^b; Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, TIEM, nr. 1973, vr. 70^b-71^a, 73^{a-b}, 76^a, 83^{a-b}, 84^a, 88^a, 89^a, 92^a, 94^a; Âfi Mustafa, *Künhü'l-ahbâr*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3409, vr. 128^{a-b}; Kutbüddin Mekki, *el-Berku'l-Yemânî fi fethi'l-'Oşmânî*, Riyad 1965, s. 39-43, 119-120; Âfi, *Ahbârü'l-Yemânî*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 886, vr. 41^b-44^a, 56^a, 58^a, 59^a; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 8-9; Peçüylü İbrâhim, *Târih*, I, 32-33; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 515, 549-550; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, X, 939-943, 950-952, 957; Süheylî, *Târih-i Mekke-i Mükerreme*, Burdur Bulguroğlu Ktp., nr. 841, vr. 49^b, 50^{a-b}, 51^a; Ebû Bekir b. Behrâm, *Tercüme-i Atlas-ı Kebîr*, Köprülü Ktp., nr. 173, II, vr. 91^a, 93^a, 94^a; Abdülkerîm b. Abdurrahman, *Târih-i Mısır*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 705, vr. 10^b; J. L. Burckhardt, *Travels in Nubia*, London 1819, s. 390-401; W. C. Plowden, *Travels in Abyssinia*, London 1868, s. 354-355; Mehmed Muhsin, *Afrika Delili*, Kahire 1312, s. 197-199; E. A. Wallis Budge, *A History of Ethiopia, Nubia and Abyssinia*, London 1928, I, 328-341, 368-369; II, 347-349, 360-372, 400-402, 421, 428-429, 459, 522-525, 603-613; *The Journey of Francisco Machado and Bernardo Pereira, 1623-1624* (trc. ve ed. C. B. Beckingham-G. W. B. Huntingford), London 1954, s. 191-192; F. Alvarez, *The Prester John of the Indies*, London 1958, I, 54, 114-117; II, 418-419; H. Salt, *A Voyage to Abyssinia, etc. in the Year 1809 and 1810*, London 1967, s. 204-205, 496; J. Bruce, *Travels to Discover the Source of the Nile: 1768-1773*, New York 1972, III, 2-5, 19-20, 24; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974; a.m.f., "Hint Kapitanlığı ve Piri Reis", *TTK Belleten*, XXXIV/134 (1970), s. 235-254; Abdurrahman Şeref, "Özdemiroğlu Osman Paşa", *TOEM*, IV (1329), s. 1290; *el-Fevâidü'l-muadde li-nizâmî hükümeti benderi Cidde* (nşr. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *TTK Belleten*, XXVI/101 [1962] içinde), s. 151-162; Richard Punkhurst, "The History of Fire-arms in Ethiopia Prior to the Nineteenth Century", *Ethiopia Observer*, X/3, Adisababa 1968, s. 202-225; A. Baldacci, "Habeş-Eyâleti", *İA*, V/1, s. 3-6; E. Littman, "Harar", a.e., V/2, s. 225-226; E. Ullendorff v.dğr. "Habash", *EP* (İng.), III, 2-8; Davut Dursun, "Eritre", *DİA*, XI, 302-304; Levent Öztürk, "Etiyopya", a.e., XI, 491-496 [bu madde, Cengiz Orhonlu'nun bibliyografyada belirtilen eserine dayanılarak Cevdet Küçük tarafından hazırlanmıştır].

HABEŞ el-HÂSİB

(حبش الحاسب)

Ahmed b. Abdillâh el-Mervezi
(ö. 250/864'ten sonra)

Astronomi
ve matematik bilgini.

Türkistan'ın Merv şehrinde doğdu. Hacı hakkında yeterli bilgi yoktur. Ömrünün büyük kısmını Bağdat'ta geçirmiş, Abbâsi halifeleri Me'mûn ve Mu'tasım-Billâh dönemlerini görmüştür. Burada uzun süre kalmasından dolayı Bağdadî nisbesiyle de anılır. Habeş onun adı mı lakabı mı olduğu kesin olarak bilinmemekte, belki fazla esmerliğinden dolayı bu şekilde tanındığı tahmin edilmektedir. Hâsib lakabı ise onun matematikçiliğiyle ilgilidir. 829-864 yılları arasında Bağdat'ta astronomi gözlemleri yaptığı bilinmektedir. Yüz yılı aşkın bir süre yaşamış (İbnü'n-Nedîm, s. 384) ve muhtemelen 864-874 yılları arasında vefat etmiştir (Suter, s. 13; Sarton, I, 565). İbnü'l-Kiftî'den öğrenildiğine göre oğlu Ebû Cafer de astronomi bilgisi ve aletlerinin yapıcılığıyla ünlü bir kişidir.

Kaynaklarda, İslâm astronomi âlimi ve matematikçilerinin ilk neslinden olan Habeş'in ilmi hayatının başlangıç döneminde Hint matematik ve astronomi modelini takip ettiği ve hazırlamış olduğu ilk zîcde Sindhind (Siddhanta) geleneğini esas aldığı belirtilmektedir (İbnü'l-Kiftî, s. 117). Halife Me'mûn'un himayesindeki astronomi gözlemcileri grubunda fiilen bulunup bulunmadığı kesin olarak bilinmemekle beraber onların çalışmalarını yakından takip ettiği, vardıkları sonuçları kendi gözlem sonuçlarıyla birleştirip test ettiği *ez-Zîcü'l-mümtehan*'ından anlaşılmaktadır. Habeş bu eserinde ve daha sonraki çalışmalarında Hint astronomisi yanında Grek astronomisini de iyi bildiğini kanıtlamış ve yer yer dışına çıkmakla birlikte zîclerini Batlamyus modeline göre düzenlemiştir (Tekeli, V, 614). Araştırmalarının sonraki meslektaşları arasında güçlü yankılar uyandırdığı anlaşılmaktadır. Habeş'in Bağdat'ta otuz beş yıl süre ile gözlemler yaptığı yolundaki bilgiyi bugüne ulaştıran Ebû'l-Hasan İbn Yûnus, *Zîcü'l-Hâkimi'l-kebir* adlı eserinde onun Venüs ve Merkür'ün enlemlerine ilişkin tesbitlerini eleştirmişse de daha sonraki birçok müellifin kendisini övgüyle andığı görülür (*EP* [İng.], III, 8-9). Meselâ Ebû Nasr İbn İrâk, bu zîc hakkında *Risâle fi Berâhîni a'mâli cedve-*

HABEŞ el-HÂSİB

li't-takvîm fi Zîci Habeş el-Hâsib adıyla bir risâle kaleme almış (Sezgin, VI, 243), ayrıca *Devâ'irü's-sümût fi'l-usturlâb* adlı eserinde Habeş el-Hâsib'in usturlap üzerinde azimut halkalarının gösterilişi konusundaki iki yöntemini incelemiştir (Berggren, VIII, 23-30). İbn İrâk'ın ünlü öğrencisi Bîrûnî de Habeş'ten "hakîm" diye söz ederek *ez-Zicü'l-mümtehan*'ına atıflar yapmakta ve "rû'yet-i hilâl" meselesinin çözümünüyle ilgili olarak bu zîci Bettânî'nin ünlü zîciyle birlikte anmaktadır (*el-Âşârü'l-bâkiye*, s. 196-198). Bîrûnî'nin *ez-Zicü'l-mümtehan*'a gösterdiği ilgi bundan ibaret kalmamış, ayrıca hakkında *Tekmilü Zîci Habeş bi'l-îlel ve tehzîbi d'mâlihî mine'z-zelel* adıyla müstakil bir eser yazmıştır. Doğrudan doğruya Habeş el-Hâsib'in çalışmalarından faydalanılarak hazırlanmış olan bir zîc de (Bibliothèque Nationale, Arab, nr. 2486) Cemâleddin Ebül-Kâsım b. Mahfûz el-Müneccim el-Bağdâdî'ye ait olup 684 (1285) tarihinde taşımaktadır (Dalen, s. 153).

Habeş'in en göz alıcı başarısı, trigonometrik fonksiyonları küresel astronominin problemlerine uygulamasında görüldü. Bu çalışmalarında, İslâm trigonometri tarihinde ilk defa sinüs (ceyb mebsût) cetvellerini hazırlayan Hârizmî'yi takip ederek $0 = 0; 0^{\circ}, 0; 15^{\circ}, 0; 30^{\circ}, 0; 45^{\circ}, 1; 0^{\circ} \dots 90; 0^{\circ}$ değerleri için sinüs cetveleri oluşturmuş, bu arada sinüs ile "versine"i birbirinden ayırmak için de ilk defa "ceyb ma'kûs" terimini kullanmıştır. Ayrıca onun daha önce versine için "ceyb menkûs" terimini kullanan Hârizmî'den daha ileri giderek bunların arasındaki ayırımı da açık biçimde ortaya koyduğu görüldü. Buna göre eğer $A < 90^{\circ}$ ise versine = $60^{\circ} - \cos A = 1 - \cos A$, $A > 90^{\circ}$ ise versine = $60^{\circ} + \cos A$ ve aynı şekilde eğer $A < 90^{\circ}$ ise versine < sinüs, $A > 90^{\circ}$ ise versine > sinüs ve eğer $A = 90^{\circ}$ ise versine = sinüs'tür (Tekeli, V, 612). Sarton, günümüzde tanjant karşılığı kullanılan "zil" (umbra versa) teriminin de Habeş'e ait olduğunu ve tanjant tablolarını ilk defa onun hazırladığını söylemektedir (*Introduction*, I, 565).

Habeş el-Hâsib, güneşin ufuktan yüksekliğini gözlemleyerek vakit tayini için yeni bir yol bulmuş ve bu yol kendinden sonra gelen astronomlar tarafından da kullanılmıştır. Bu yöneme göre güneş doğuş esnasında ufuk çizgisi üzerindedir ve yüksekliği sıfır olup sonradan artma-

ya başlar, öğle vaktinde doruk noktasına varır; daha sonra tederîcî olarak azalır ve güneş akşam saatinde ufuk noktasında kaybolur. Şu halde güneşin yüksekliği doğuşundan itibaren geçen vakit, yani bu sürede geçen saat miktarıdır (bk. *MMMA*, XXXII/2, s. 244).

Eserleri. 1. *ez-Zic 'alâ mezhebi's-Sindhind*. Sâlih Zekî'nin bu isimle tıttığı eser, Habeş'in *Siddhanta Brahmagupta* adlı Hint astronomi-matematik klasiğine dayanarak hazırladığı ilk astronomi cetvelidir. 2. *ez-Zicü'l-mümtehan*. En meşhur eseri olup Me'mûn döneminde yapılan (yahut şahsen yaptığı) gözlemlere dayanılarak Batlmyus modeline göre tertip edilmiştir. Bîrûnî ve hocası İbn İrâk bu zîc üzerine incelemeler yapmışlardır (yk. bk.). 3. *ez-Zicü'd-Dimaşki*. Sâlih Zekî *ez-Zicü'l-mümtehan* ile aynı eser olduğunu söylemektedir. Ancak Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Yenicami, nr. 784/2, vr. 69^b-229^a) ve Berlin Königlich Bibliothek'te (nr. 5750) kayıtlı bulunan iki nüshasından, içinde *ez-Zicü'l-mümtehan*'a çeşitli göndermeler yapılan ilkinin XIII. yüzyılda istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu zîcin dayandığı astronomik ve matematik kurullarla parametrik değerleri inceleyen Benno van Dalen'a göre Yenicami nüshasının büyük bir bölümü Habeş'in orijinal zîcinden aktarılmıştır (*Ancient and Medi-*

aeval Astronomical Tables, s. 153-157). Bu nüsha üzerinde inceleme yapan Marie-Thérèse Debarnot da aynı sonuçlara varmıştır (*A Volume of Studies*, s. 35-69). Berlin nüshası ise ilkinden daha müte-cânîs bir metindir (*E²* [İngl.], III, 8). 4. *ez-Zicü's-sağîr*. *Zicü'ş-şâh* adıyla da anılan eser günümüze gelmemiştir. İsmi, Pehlevî dönemi astronomi yöntemlerine göre hazırlandığını akla getirmektedir. 5. *ez-Zicü'l-Me'mûnî*. Sâlih Zekî, zamanımıza ulaşmayan bu eserin *ez-Zicü'd-Dimaşki* gibi *ez-Zicü'l-mümtehan*'la aynı eser olduğunu düşünmektedir. 6. *Kitâbü 'Ameli'l-usturlâb*. İbnü'n-Nedîm, Endelüsî ve İbnü'l-Kiftî'nin zikrettiği kitap halinde *Risâle fi usturlâbi'l-kürî* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1654/3, vr. 100^b-105^b) ve *el-'Amel bi'l-usturlâbi'l-kürî* ve *'acâ'ibüh* (TSMK, III. Ahmed, nr. 3475/2, vr. 79^a-89^a) adları altında bugüne ulaşan eserlerle aynı olmalıdır. 7. *Kitâb fi ma'rifeti'l-küre ve'l-'amel bi-hâ*. Kürenin tanımı ve astronomik rasatlarda kullanımı üzerine kaleme alınmış kısa fakat yoğun bir çalışma olup İslâm dünyasında bu konuda telif edilen ilk eserlerdendir. Tenkitli neşri R. Lorch ve P. Kunitzsch tarafından yapılarak İngilizce'ye çevrilmiş ve bir incelemeyle birlikte yayımlanmış ("Habash al-Hâsib's Book on the Sphere and It's Use", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften* [nşr. Fuat Sezgin], II [Frankfurt 1985], s. 68-98), ayrıca Adnân Ali Kermüş el-Ferrâcî tarafından bir başka ilmî neşri daha yapılmıştır ("Fî ma'rifeti'l-küre ve'l-'amel bi-hâ li-Habeş bin 'Abdullah el-Hâsib", *MMMA*, XXXII/2 [Küveyt 1988], s. 241-265). 8. *Ma'rifetu' keyfiyyeti'l-ersâd ve'l-'amel bizâti'l-halak*. "Zâtü'l-halak" adlı astronomi aletinin nasıl kullanılacağını anlatan eserin iki nüshası bilinmektedir (TSMK, III. Ahmed, nr. 3475/2, vr. 89^a-97^b; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1654/4, vr. 105^b-109^b).

Bunlardan başka çeşitli kaynaklarda *Kitâbü'l-Eb'âd ve'l-ecrâm* (Bîrûnî'nin *Tahdîdüh nihâyâti'l-emâkin* adlı kitabında sekiz defa adı geçer; bk. Sezgin, V, 276), *Kitâbü'd-Devâ'iri's-selâsi'l-mümâsse* ve *keyfiyyeti'l-evsâl*, *Kitâbü'r-Rahâ'im ve'l-makâyis*, *Kitâbü 'Ameli's-su'tûhi'l-meb'sûta* ve *'l-kâ'ime ve'l-mâ'ile ve'l-münharife* gibi eserleri de zikredilmektedir (İbnü'n-Nedîm, s. 384; Saîd el-Endelüsî, s. 140-141; İbnü'l-Kiftî, s. 117; *Keşfü'z-zunûn*, II, 968; Sâlih Zekî, s. 156-157; Sezgin, V, 275-276; VI, 173-175).

Habeş el-Hâsib'in *ez-Zicü'd-Dimaşki* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 784/2)

BİBLİYOGRAFYA :

Habeş el-Hâsib, *Fi Ma'rifeti'l-küre ve'l-amel bihâ* (nşr. Adnân Ali Kermüş el-Ferrâcî, *MMMA* [Küveyt], XXXII/2 [1988], içinde), s. 241-265; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 384; Bîrûnî, *Tahdîdüh nihâyâti'l-emâkin li-taşhihi me-sâfâti'l-mesâkin* (nşr. Muhammed b. Tâvit et-Tancî), Ankara 1962, s. 101, 122, 181, 190, 199, 202, 205-206, 235, 245; a.mlf., *el-Âşâr-ürü'l-bâkiye 'ani'l-kurûni'l-hâliye* (nşr. C. E. Sachau), Leipzig 1878 → Leipzig 1923, s. 196, 197, 198; Saîd el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, Beyrut 1985, s. 140-141; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-'ulemâ*, s. 117; *Keşfü'z-zunûn*, II, 968; Suter, *Die Mathematiker*, s. 12-13; Sâlih Zekî, *Âsâr-ı Bâkiye*, İstanbul 1329, I, 156-157; C. A. Nalino, *'İlmü'l-felek târihuh 'inde'l-'Arab fi'l-kurûni'l-oustâ* (Roma 1911), Beyrut 1993, s. 248-249; Brockelmann, *GAL*, I, 250; *Suppl.*, I, 393; Sarton, *Introduction*, I, 545, 550, 565, 667; Sezgin, *GAS*, VI, 173-175, 243; Sevim Tekeli, "Habash al-Hasib, Ahmed Ibn Abdallah al-Marwazi", *DSB*, V, 612-620; Marie-Thérèse Debarnot, "The Zic of Habash al-Hasib: A Survey of Ms. İstanbul Yeni Camii 784/2, From Deferent to Equant". *A Volume of Studies in the History of Science in the Ancient and Medieval Near East in Honor of E.S. Kennedy* (ed. D. A. King - G. Saliba), New York 1987, s. 57-69; Aydın Sayılı, *The Observatory in Islam*, Ankara 1988, s. 57-60, 65-69, 75-81; a.mlf., "Habeş el-Hâsib'in 'el-Demişkî' Adıyla Maruf Zic'inin Mukaddemesi (Arapça Metin ve Tercüme)", *DTCFD*, XIII/4 (1955), s. 133-151; B. van Dalen, *Ancient and Mediaeval Astronomical Tables : Mathematical and Parameter Values*, Nedherlands 1993, s. 153-157; C. Schoy, "Beitrage zur arabischen Trigonometrie", *ISIS*, V (1923), s. 392; E. S. Kennedy, "Parallax Theory in Islamic Astronomy", *a.e.*, XLVII (1956), s. 42-43; J. L. Berggren, "Habash's Analemma for Representing Azimuth Circles on the Astrolabe", *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch - Islamischen Wissenschaften*, VII, Frankfurt 1991-92, s. 23-30; W. Hartner, "Habash al-Hâsib al-Marwazi", *EP* (İng.), III, 8-9.

İHSAN FAZLIOĞLU

HABEŞİSTAN

(bk. ETİYOPYA).

HABHÂB

(bk. EBÛ AKİL el-ENSÂRÎ).

HÂBITİYYE

(الخابطة)

İslâm akaidine aykırı
bazı inançlarıyla tanınan
Ahmed b. Hâbit'in
(ö. 232/846-47)

görüşlerini benimseyenlere verilen ad
(bk. AHMED b. HÂBIT).

HABİB b. ABDÜLMELİK

(حبيب بن عبدالملك)

Habîb b. Abdilmelik
b. Ömer b. Velîd b. Abdilmelik
b. Mervân el-Mervânî
(ö. 162 / 778-79 [?])

Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu
I. Abdurrahman'ın kumandanlarından
Tuleytula valisi.

Emevî halifelerinden Velîd b. Abdül-melik'in soyundandır. Emevî hânedanına son veren Ebü'l-Abbâs es-Seffâh'ın Emevî ailesi mensuplarına yaptığı zulümden kurtulmak için İspanya'ya kaçan Habîb, Abdurrahman b. Muâviye'nin yanına gitmiş ve onun en büyük destekçilerinden biri olmuştur.

Abbâsîler'in hilâfeti ele geçirmesinden sonra zaten karışık olan Endülüs'te istikrar bozulmuş, Mudarîler ile Yemenliler arasında büyük bir mücadele başlamış ve bu mücadele ülkeyi sıra ile yönetmek şeklindeki bir anlaşma ile sonuçlanmıştı. Anlaşmaya göre Endülüs'ü ilk olarak Mudarîler idare edecekti. Mudarîler'in reisi, İfrîkiye fâtihi ve Kayrevan'ın kurucusu Ukbe b. Nâfî'in dördüncü kuşaktan torunu olan Yûsuf b. Abdurrahman el-Fihri idi. Yûsuf valilik süresinin bitmesine rağmen yönetimi elinden bırakmadı ve Kayslılar'ın liderini de yanına alarak Yemenliler'e baskıyı arttırdı. Bu sırada İspanya'ya geçen Abdurrahman ed-Dâhil zulüm gören Yemenliler ile Kureyşliler'in tabii lideri oldu. Tuleytula'da (Toledo) bulunan Yûsuf Abdurrahman'ı önce tanıdı, ancak daha sonra isyan etti. Habîb b. Abdül-melik de Abdurrahman ed-Dâhil ile Yûsuf arasındaki savaşta Abdurrahman'ın Benî Ümeyye'den oluşan süvari birliklerini sevk ve idare etti. Habîb, süvari birliğini Yûsuf el-Fihri kuvvetlerinin sağ kanadına ve merkezine hücumla geçirdi. Yûsuf'un önde gelen adamlarından Kinâne b. Kinâne, Abdurrahman b. Yûsuf ve Cevşen b. Sumeyl savaş meydanında öldürüldü, Yûsuf yaralı olarak kaçıp kurtulabildi. Böylece Endülüs Emevî Devleti'nin temelleri atılmış oldu (15 Mayıs 756).

Habîb b. Abdül-melik, Emevî hânedanının yıkılmasından altı yıl sonra İspanya'da kurulan Endülüs Emevî Devleti'nin mimarları arasında yer almış, Abdurrahman ed-Dâhil'i desteklemesinin karşılığını da Tuleytula ve çevresine vali tayin etmek suretiyle almıştır. Valiliği müddetince Endülüs'ün doğu bölgesi uzun süre sükûnet içinde yaşamıştır.

Miknâse Berberileri'nden Şakyâ b. Abdülvâhid, 151'de (768) Tuleytula'nın kuzeydoğusunda Vâdilhicâre (Guadalajara) bölgesinde isyan etmişti. Şakyâ Berberiler'den oluşan bir ordu topladı ve Abdurrahman ed-Dâhil ile savaşmak üzere harekete geçti; dağlık bölgede emin bir yer seçerek oraya çekildi. Tuleytula Valisi Habîb, Hz. Osman'ın soyundan gelen Süleyman b. Osman b. Mervân'ı Şakyâ'nın üzerine gönderdi. Ancak Süleyman Şakyâ karşısında başarılı olamadı ve yakalanarak öldürüldü. Şakyâ kazandığı bu başarıdan sonra Kuriye (Coria) bölgesini istilâ etti; bu arada üzerine gönderilen birkaç birliği de bozguna uğrattıncâ Abdurrahman'ın emirliği için büyük tehlike haline geldi. Bunun üzerine Abdurrahman Habîb'i bu görevden alarak isyancı Berberiler'le 156 (773) yılına kadar bizzat kendisi meşgul oldu.

İbnü'l-Esir, Habîb b. Abdül-melik'in Emîr Abdurrahman'ın kumandanlarından biri iken devletin hazinesini çalmaya teşebbüs ederek Abdurrahman'a ihanet eden Sülemî ile karşılaşmıştı sırada bir siyahî köle ile mübâreze ederek yaralandığını ve öldüğünü (162/778-79) nakleder (*el-Kâmil*, VI, 59). Ancak diğer kaynaklarda Habîb'in bu tarihte öldüğünü doğrulayan rivayetlere rastlanmamaktadır. Abdurrahman ed-Dâhil'in, Habîb b. Abdül-melik'in cenazesinde bulunduğu ve ölümüne çok üzüldüğü kaydedilir. Emîr Abdurrahman'ın 172'de (788) vefat ettiği dikkate alınırsa Habîb'in bu tarihten önce öldüğü anlaşılır.

Süleyman, Mübârek, Ömer, Ebân, Cebbâr ve Velîd adlarında altı oğlu olan Habîb, Kurtuba ve Reyve'de Habîbîler adıyla meşhur ailenin de atasıdır. Endülüs Emevî Devleti'nin önemli şairlerinden Bişr b. Habîb ve Saîd b. Hişâm ile Kurtuba kadılığı yapan İbrâhim el-Kureşî ve fakih Abdurrahman b. Yahyâ, Habîb b. Abdül-melik'in soyundan gelmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Kuđâtü Kur-tuba* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Kahire-Beyrut 1410/1989; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 89-90; *Ah-bâr Mecmû'a*, s. 81-82, 102; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 605; VI, 9-10, 57-59; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmil*e (nşr. A. Bel - İbn Ebû Şeneb), Cezayir 1920, s. 254; Makkarî, *Nefhu't-îtib*, II, 103; III, 55-259; IV, 136; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 62; II, 10; Zirikî, *el-A'lâm*, II, 171; Sâbir M. İmâdüddin, *Endülüs Siyâsi Tarihi* (trc. Yusuf Yazar), Ankara 1990, s. 82; E. Terés, "Habîb b. 'Abd al-Malik", *EP* (İng.), III, 11-12.

NADİR ÖZKUYUMCU